

اهمیت ساز دف در موسیقی سنتی و عرفانی ایران احسان قدمی^۱، مدرس ساز دف و عضو درجه یک خانه موسیقی ایران

چکیده

یکی از مهم ترین سازهای کوبه ای که از دیرباز معمول و متداول بوده است دف می باشد که به لحاظ سادگی ساختمان و قداست همیشه مورد توجه مردم بوده است. کلمه دف در اصل عبری است و معنی کوبیدن را می دهد. در برخی قبایل رسم بر این بوده که برای دف قربانی کنند و یا در هنگام نواختن دف با قربانی کردن گوسفند نسبت به دف و نوازنده آن ادای احترام نمایند. در هزاره سوم قبل از میلاد ساکنان دره نیل (مصر باستان) در معابد خود هر روز مراسم مذهبی را با صدای انسان و سازهای مختلف از جمله دایره های بزرگ در برابر خدایان متعدد خویش انجام می دادند. در حدود هزار و پانصد سال قبل از میلاد مسیح حضرت موسی نزد کاهنان مصری در علوم و موسیقی تعلیم دیده بود. در آن دوره همراه با سازهایی که نوازندگان می نواختند همچنین به گفته یکی از محققان ترک، در عروسی حضرت سلیمان و بلقیس دف نواخته می شده است. از نشانه های دیگر حضور دف در میان مردم نقشهای حجاری شده دسته ای از نوازندگان در خرابه های باستانی آسوره می باشد که در میان آنان سازهای گوناگون از جمله ساز دف به چشم می خورد که از نظر ساختمان تفاوت چندانی با دف امروز نداشته است. از دیگر آثار، نقش برجسته کاهنان معبدی است که همراه چند نفر دف نواز و چنگ نواز در حال هدیه کردن قربانی خود می باشند.

کلمات کلیدی

دف، فولکلور، موسیقی عرفانی، موسیقی سنتی، ایران، هنر، موسیقی، مذاهب اسلامی

مقدمه

بر طبق روایاتی که از روزگاران کهن در ادبیات ایران باستان آمده است مراسم جشن نوروز و تحویل سال پارسیان در دوران شاهنشاهی هخامنشیان و بعدها ساسانیان توسط نوای دف همراهی می شده است. در کتاب آسمانی زبور حضرت داوود این طور آمده است: خداوند را ستایش نمائید اسم او را به سرنا ستایش نمائید. در زبان «بابل آشوری» معادل تَف آرامی و عبری است که همان دَف عربی، دَپ با ریشه ی فارسی و دف مصطلح امروزی است. این ساز کوبه ای، از کهن ترین آلات موسیقی در تمدن های باستانی است که امروزه در موسیقی آیینی ایران نقش اساسی دارد.^۱ در «لغت نامه ی دهخدا» دف در آلات ضربی بزمی و دارای بدنه ی کوتاه، طبقه بندی شده است. از این ساز در قاره آسیا بیش از مناطق دیگر جهان استفاده می کنند و هر کشوری به فراخور حال و هوای موسیقی خود، از آن استفاده می کنند. کشورهای شمال و شمال شرقی آسیا مثل: چین، ژاپن، تایلند، تایوان و کشورهای همسایه شمال شرقی کشور ما، کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق مثل: ازبکستان، ارمنستان، تاجیکستان، قرقیزستان در شرق ایران مثل افغانستان، پاکستان و کشورهای حاشیه خلیج فارس: بحرین، قطر، عمان و در غرب کشور ما عربستان، عراق، کویت و در شمال غربی کشور ترکیه و حتی در کشورهای اروپایی مانند آلمان، جنوب اسپانیا و آمریکا نواختن دف رایج است و تقریباً در همه این کشورها اصول دف نوازی یکسانی وجود دارد. مگر در مواردی جزئی. مثلاً در ازبکستان ساز را در بین دو پای خود می گذارند و با انگشتان دست به نواختن آن می پردازند. یا در عربستان با شیوه دیگری می نوازند که همراه با هلهله و شادی است. ولی آنچه که مسلم است این است که در مناطق دیگر بخصوص اعراب با محدودیت ریتمی همراه است و نوازندگی آنها تنوع آنچنانی ندارد اما تنها

^۱ کارشناسی ارشد مهندسی معدن - اکتشاف از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب

کشوری که این ساز را به اوج و کمال خود رساند کشور عزیزمان ایران می باشد بطوریکه یکی از سازهای ملی و ارکستری ما محسوب می شود و نت های آموزشی خاص خود دارد و به صورت اصولی آموزش داده می شود و تقریباً در همه مناطق ایران مورد استفاده قرار می گیرد. در مشهد خراسان که به خاطر مهاجرت کردها مخصوصاً کردهای قوچان از ساز دف هم در موسیقی شان استفاده می کنند؛ به طوری که در موسیقی فولکلور خراسانی هم از ساز دف استفاده می شود.

طریقه ساختن دف

برای ساختن دف با پوست طبیعی از پوست حیواناتی همانند گوسفند، بز، آهو و میش استفاده می گردد. پوست مناسب پوستی است که کهنه باشد. برای امتحان اگر به پوستی آب بز نیم و از آن بوی نامطبوع ساطع نشود پوست کهنه است. پوست باید به خوبی دباغی شده باشد یعنی ضخامت تمام نقاط آن یکسان باشد. برای دباغی پوست نباید از موادی همانند آهک که در صنایع چرم سازی به کار می رود استفاده شود. بلکه باید در آب خوابانده شود و به مرور زمان موها را از پوست جدا نمود. آهک و مواد شیمیایی که در چرم سازی به کار می رود، چربی پوست را از بین می برند و در صدای آن تأثیر بدی می گذارند. پوست دف را نباید خیلی گرم کرد چون احتمال پاره شدن پوست وجود دارد. در ضمن، ممکن است در اثر کشیدگی زیاد پوست، کمانه کج شود. گرم کردن پوست، باعث خشک شدن چربی پوست شده و ساز را بد صدا می کند. حتی الامکان نباید به پوست دف آب زد چرا که در دراز مدت، بر کیفیت صدای آن اثر گذار است. اگر پوست دف در اثر گرمی هوا یا آفتاب بسیار کشیده شود، می توان آنرا از طرف پوست روی زمین صاف یا موزاییک شده گذار تا رطوبت زمین را آهسته آهسته به خود جذب کند. پوست را نباید روی آتش گرم کرد. برای گرم کردن پوست باید از هوای خشک، آفتاب یا تشک برقی استفاده کرد. اگر هیچ کدام از موارد در دسترس نبود، ناگزیر از هیتر برقی یا آتش استفاده می شود. لازم است ذکر شود که در این روش، احتمال وقوع شوک حرارتی، پاره شدن پوست، خشک شدن چربی پوست و در نهایت پاره شدن پوست را به همراه دارد. برای جلوگیری از این مورد، باید دف را به فاصله مناسبی از آتش گرفت. باید دف را دائماً بر روی حرارت بچرخانیم تا پوست بتدریج منقبض شود. با دست دما را کنترل می کنیم و اگر در جایی دمای پوست از حد مطبوع بیشتر باشد، دف را به صورت رفت و برگشتی (بادبزی) حرکت می دهیم تا آن جایی که دف انقباض لازم را کسب کند.

شکل (۱) تصویری از دف نوازی مولف احسان قدمی

نتایج و اثرات معنوی دف بر روحيات

دف امروزه در ایران جایگاه ویژه ای دارد ایرانیان دف را در شادی ها، جشن های بزرگ خود مانند نوروز می نواختند امروزه نیز بسیاری از اقوام ایرانی مراسم سنتی . آیینی . مذهبی . عرفانی و محلی خود را با نوای دف و گاهی به همراه چند ساز دیگر مانند نی و تنبور و سه تار همراهی می کنند . و بالاخره دف به وسیله مسلمانان به اسپانیا در اروپا راه یافت . تصوف بالاترین فلسفه ای است که تاکنون در اندیشه آدمی نقش بسته است و بالاترین افتخار نسل ایرانی این است که این فلسفه را با هنر به اوج کمال خود رسانیده و عالی ترین نتیجه اجتماعی . اخلاقی . و انسانی را از آن گرفته است . اعراب اصولاً از دف برای تثبیت ضربه های تقطیع در وزن شعر استفاده می کردند بنابر این شاید بتوان گفت ابتدا دف بدین وسیله به محافل صوفیانه وارد گردید و بعدها در مساله سماع . به طور جدی مورد استقبال و توجه صوفیان قرار گرفت .

منابع و ماخذ

- ۱- آموزش تنبک، حسین تهرانی، انتشارات ماهور، سال ۱۳۹۴
- ۲- درویشی، محمدرضا. سازشناسی ایرانی. انتشارات ماهور، ۱۳۸۸
- ۳- برکشلی، مهدی (۱۳۵۵)، «اصالت موسیقی ایران»، مجله موسیقی، شماره ۱، سال پنجم، خرداد ماه
- ۴- فروغ، مهدی، سامی، علی و دیگران (۱۳۸۳)، مجموعه مقالات، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ۵- بیژن کامکار، دف نوازی، انتشارات ققنوس، ۱۳۹۵
- ۶- شیوه نوین دف نوازی، تألیف و تدوین مسعود حبیبی، انتشارات چنگ، ۱۳۷۹-۱۳۹۰
- ۷- گذری تاریخی بر زندگینامه آیات عظام، روحانیون، علما و بزرگان کاشان، سید علیرضا آشفته، سید جمال آشفته، آیت الله میر سید محمد یثربی، انتشارات فرهیختگان دانشگاه، چاپ اول ۱۳۹۵
- ۸- سپنتا، ساسان (۱۳۸۲)، چشم انداز موسیقی ایران، موسسه فرهنگی هنری ماهور
- ۹- مراغی، عبدالقادر بن عینی (۱۳۵۶)، مقاصد الالحن، به اهتمام تقی بینش
- ۱۰- مشحون، حسن (۱۳۸۰)، تاریخ موسیقی ایران، فرهنگ نشر نو
- ۱۱- موسیقی در ادبیات تألیف: طغول طهماسبی؛ انتشارات: نقش جهان سال چاپ ۱۳۸۰
- ۱۲- تاریخ موسیقی ایران تألیف: حسن مشحون؛ چاپخانه: رخ، سال چاپ: ۱۳۷۳